

דבר העורכים

אנחנו גאים וגאות להגיש לכם – קוראים וקוראות – את הגיליון הנושאי של כרך לט של כתב־העת עיוני משפט, המוקדש לגברים ולגבריות במשפט. מערכת כתב־העת נוהגת מדי תקופה להקדיש גיליון לנושא בעל חשיבות משפטית מיוחדת. במת הגיליון הנושאי מאפשרת להתמקד בנושא מסוים ולבחון אותו בצורה מעמיקה וממגוון זוויות. לנושא הגיליון נבחר בדרך־כלל נושא בעל חשיבות משפטית אשר טרם קיבל את תשומת־הלב המחקרית שהוא ראוי לה או נושא אקטואלי שמתעורר צורך דחוף לדון בו בהרחבה בנקודת זמן מסוימת בהתפתחות המשפט. אנחנו החלטנו להקדיש את הגיליון הנושאי של כרך לט לסוגיה של גברים וגבריות במשפט משתי הסיבות גם־יחד. ראשית, בעוד חקר הממשקים שבין המשפט לגבריות¹ זוכה בהכרה ובעניין גוברים מעבר לים,² הוא טרם זכה בתשומת־לב משמעותית מצד חוקרים וחוקרות בישראל. שנית, הצורך לדון בממשקים אלה בצורה מעמיקה בהקשר הישראלי הוא צורך דחוף מכיוון שהוא רלוונטי למגוון של סוגיות אקטואליות המצויות על סדר־יומה של החברה הישראלית, החל בשאלת הסדר ההורות הרצויים לאחר גירושים, המשך בבעייתיות שבאי־ההסדרה המשפטית של פרקטיקת ברית־המילה, וכלה בנתונים המדאגים בדבר ייצוג־היתר של נערים ממוצא אתיופי בבת־הכלא הישראליים.

ככלל, המחקר התיאורטי והאמפירי על־אודות ההיבטים המגדריים של המשפט זוכה בעשורים האחרונים במקום מרכזי בשיח המשפטי. אולם מחקר זה נערך על־פירוב מהפריזמה של תיאוריות פמיניסטיות המתמקדות ביחס שבין נשים ונשיות לבין המשפט. במסגרת המחקר המשפטי־הפמיניסטי, גברים וגבריות מהווים בעיקר נקודת ייחוס לבחינת מעמדן החברתי והמשפטי הנחות של נשים. הגם שמהלך זה הוא קריטי להבנת הפלוצנטריות של תחומי משפט רבים, הוא גובה מחיר של התעלמות מגברים ומגבריות כמושאי מחקר כשלעצמם, ושל סימון משטיח של גבריות כקטגוריה הומוגנית וכוחנית. קריאותיהן של הוגות דוגמת ננסי לוויט וננסי דאוד לפתח תיאוריות פמיניסטיות על גבריות ומשפט ולהקדיש מחקרים לתחום³ נשארו עד כה בפריפריה של העיסוק הפמיניסטי במשפט.

1 המושג "גבריות" משמש אותנו בגיליון זה כתרגום של המושג "masculinities", שפותח על־ידי רייזון קונל. מושג זה מסמן את העובדה שאין גבריות אחת בלבד, אלא קיימות גבריות רבות, המוכנות באמצעות שילוב מיצבים (intersectionality) של מגדר ושייכים קבוצתיים אחרים, דוגמת מעמד וגזע. העורך הלשוני של כתב־העת העמידנו על כך שצורת הרבים התקנית של המילה "גבריות" היא "גבריות". אולם הן בשל סרבולה של הצורה התקנית והן בשל השתרשות המושג "גבריות" לאחר תרגום ספרה של קונל לעברית, בחרנו להשתמש במושג זה. ראו רייזון קונל *גבריות* (עודד וולקשטיין מתרגם, דני קפלן עורך מדעי, 2009).

2 ראו, למשל: RICHARD COLLIER, MEN, LAW AND GENDER: ESSAYS ON THE 'MAN' OF LAW (2010); MASCULINITIES AND THE LAW: A MULTIDIMENSIONAL APPROACH (Frank Rudy Cooper & Ann C. McGinley eds., 2012).

3 Nancy Levit, *Feminism for Men: Legal Ideology and the Construction of Maleness*, 43 UCLA L. REV. 1037 (1996); NANCY E. DOWD, THE MAN QUESTION: MALE SUBORDINATION AND PRIVILEGE (2010).

הרחבת הדיון המגדרי במשפט אל עבר בחינת הזיקות שבין המשפט לגברים ולגברויות ניוזנה בשנים האחרונות מגוף הידע המתפתח של לימודי גברויות (masculinities studies). כפי שמתאר דני קפלן, אנתרופולוג מוביל בחקר הגברויות הישראליות, תחום זה הושפע מהגלים השונים של הפמיניזם. בשנות השבעים של המאה העשרים, על רקע מלחמת וייטנאם וההתנגדות לה, ובהשראת הגל השני של הפמיניזם ומתודת הקבוצות להעלאת מודעות שהתפתחה במסגרתו, קמו קבוצות לטיפול ולהעצמה של גברים, והופנה זקור מחקרי אל המחירים הנפשיים שגברים בני המעמד הבינוני משלמים בגין מכבש הציפיות הממוגדרות המופעל עליהם. הרעיונות בדבר "גבריות במשבר" והצורך ב"תנועה לשחרור הגבר" נבטו בעיקר בדיסציפלינות הטיפוליות, קרי, בפסיכולוגיה ובעבודה הסוציאלית. כעשור לאחר מכן, בעקבות הגל השלישי והאנטי-מהותני של הפמיניזם, עבר הזקור המחקרי בלימודי גברויות לניתוח חוויות החיים של גברים מקבוצות-שוליים, דוגמת עובדי צווארון כחול, שחורים ובעלי זהויות מיניות לא-הטרסקסואליות. מעבר זה האיר את המגוון והנזילות של הזהויות הגבריות, ואת פעולת ההבניה שלהן מתוך התייחסויות-גומלין בין גברים לבין עצמם, ולא דווקא בין גברים לנשים. הוא גם פתח את התחום לדיסציפלינות נוספות, ועורר עניין בקרב סוציולוגים, אנתרופולוגים וחוקרי תרבות, לרבות בישראל.⁴

כפי שנסי דאוד מתארת, מוקד מרכזי בלימודי גברויות עכשוויים הוא חקר הכוח הגברי ההגמוני וחקר המוסדות החברתיים המייצרים אותו. ככוח הגמוני, הכוח הגברי הוא פעמים רבות נסתר מן העין, ונתפס כמובן מאליו עד כדי כך שנדרמה כי "מגדר" הוא קטגוריה שרלוונטית לנשים בלבד. אך גניילדים ובתי-ספר, מקומות עבודה, אירועי ספורט, יחידות צבאיות ומועדוני בילוי הם כולם זירות שבהן גברים, מגיל צעיר, נשפטים על-פי יכולתם להפגין התנהגויות לפי תסריטי גבריות מסוימים ומוגבלים מאוד. תסריטים חברתיים אלה מצפים שגברים יהיו רציונליים, חזקים, קשוחים ואף אגרסיביים, וידחיקו כל סממן "נשי".

בד בבד, מחקרים בלימודי גברויות בשנים האחרונות מלמדים על תחושות קשות של חוסר אונים בקרב גברים. באופן פרדוקסלי, אף שגברים הם חלק מהקבוצה המועדפת בסדר הפטריארכלי, חוויות החיים האישיות של רבים מהם כוללות פחד, בושה וניכור, וצורך גובר בשליטה כאסטרטגיית התמודדות עם הפער בין הציפיות החברתיות מ"גבר" לבין המציאות.⁵ ממצאים אלה רלוונטיים במיוחד לחברה הישראלית, המושתתת בחלקה על "הדרת כבוד" (honor), במונחה של אורית קמיר,⁶ שהיא סוג כבוד המחייב עמידה מתמדת על משמר הכבוד הגברי הפטריארכלי.

בימים אלה התחום של לימודי גברויות ניצב בפני האתגר של בידולו מתגובת-הנגד (backlash) על הפמיניזם הנוכח ברחבי העולם, הכוללת שיח אנטי-פמיניסטי ומיזוגיני.⁷ במרכז האתגר עומדת השאלה כיצד להמשיך לחקור גברים וגברויות ולפעול למען "גבריות חדשה" – פלורליסטית, מושתתת על יחסים מיטיבים, פמיניסטית, קווירית – תוך חשיפת

4 דני קפלן "הקדמה למהדורה בעברית" ריווין קונל גברויות 11 (עודד וולקשטיין מתרגם, דני קפלן עורך מדעי, 2009).

5 Dowd, לעיל ה"ש 3, פרק 3.

6 אורית קמיר שאלה של כבוד: ישראליות וכבוד האדם (2004).

7 Susan Faludi, Backlash: The Undeclared War Against American Women (1991).

הסכנות האורבות לנשים ולגברים מהשיח השמרני והאליים שארגוני גברים רבים מקיימים למרבה הצער, פעמים רבות תוך שימוש מניפולטיבי במושגים "שוויון מגדרי" ו"גבריות חדשה"⁸.

בדומה לדיון הכללי במגדר, גם בתחום המשפטי נעשו חקר המגדר והוראת המגדר, עד שנות התשעים של המאה הקודמת, תוך התייחסות לנשים והתעלמות מהמגדריות של גברים. ברבע המאה האחרון החל להתעורר עניין מחקרי באופנים שבהם גברויות משתקפות במשפט ומכוננות על-ידי. דוגמות לכך ניתן למצוא גם במחקרים הישראליים הספורים שנערכו עד כה על גברויות במשפט: הקושי של המשפט להתמודד עם גברים כקורבנות של אלימות מינית;⁹ ההתפתחות האיטית והבלתי-מספקת בהכרה של המשפט בחשיבותה של האבהות לגברים ולילדיהם;¹⁰ וסירובו של המשפט להכיר בזוויות מיניות נזילות והתעקשותו על קטגוריות נוקשות של "גבר"/"אישה".¹¹ אך עדיין רב הנסתר על הגלוי בחקר הגברויות במשפט בכלל ובמשפט הישראלי בפרט. יתרה מזו, בישראל תחום לימודי הגברויות לא חלחל לקורסים הנלמדים בפקולטות למשפטים, והמשפט נעדר ככלל מהקורסים המעטים הניתנים על גברויות בדיסציפלינות אחרות. כך, הקטגוריה "גבריות" ממשיכה להיות קטגוריה שקופה, חרף היותה קטגוריה מרכזית בהבניית היחסים החברתיים והמשפטיים בישראל, הנתפסת כמובנת מאליה באופן לא-ביקורתי המשעתק את משמעויותיה הפטריארכליות. מכאן חשיבותו של גיליון זה ושל המאמרים המופיעים בו, המרכזים את תשומת-הלב בחקר המשפט בקשר לגברים ולגברויות, ומרחיבים את גרעין הידע המצומצם הקיים בתחום בישראל. המאמר הפותח את הגיליון הוא מאמרה של פרופ' אן ס' מקינגלי, שכותרתו "שיטור והתנגשות הגברויות".¹² המאמר עוסק בתופעה של ירי של שוטרים לבנים בארצות-הברית

- 8 על השיח הכוחני של ארגוני הגברים ראו, לדוגמה, את קובץ המאמרים בגיליון 28 (1) של כתב-העת CANADIAN JOURNAL OF WOMEN AND THE LAW משנת 2016, זמין בכתובת <http://www.utpjournals.press/toc/cjwl/28/1>. גם בקרב מיעוט מבין חוקרי הגברויות יש מגמות אנטי-פמיניסטיות, לרבות בקרב אלה המאשימים את הפמיניזם ב"סירוס" של בנים וגברים. ראו: Ann C. McGinley & Frank Rudy Cooper, *Masculinities, Multidimensionality, and Law: Why They Need One Another*, in *MASCULINITIES AND THE LAW: A MULTIDIMENSIONAL APPROACH* 1, 4 (Frank Rudy Cooper & Ann C. McGinley eds., 2012).
- 9 ראו, למשל, שרה זלצברג "שתיקת הגברים: על דיווח ותת-דיווח של גברים חרדים שחוו פגיעה מינית" אלימות אילמת – גברים קורבנות 175 (יעל וילצ'יק-אביעד ויואב מזא"ה עורכים, 2014).
- 10 רפנה הקר הורות במשפט – מאחורי הקלעים של עיצוב הסדרי משמורת וראייה בגירושים פרק 2 (2008); נדב פרץ "הפקרה של אבות כהשגחה על משפחות: אבות בשיח החקיקתי הישראלי" מדינה משגיחה, מדינה מפקירה 271 (חנה כ"ץ וארז צפדיה עורכים, 2010); יפעת מצנר-חרוטי "אבא הלך לעבודה, ישוב עם צאת הלכנה: כיצד המשפט הישראלי מעצב את (אי) יכולתם של אבות לשלב בין משפחה לעבודה" מעשי משפט 1 ו 67 (2014).
- 11 אייל גרוס "התחזות כאדם אחר: חיקוי ומרי מגדרי במשפט של חן אלקובי" משפטים על אהבה 365 (ארנה בן-נפתלי וחנה נוה עורכות, 2005).
- 12 פרופ' מקינגלי נענתה להזמנתנו להקדיש מאמר בלעדי לעיוני משפט, שאותו תרגמנו מאנגלית לעברית.

לעבר גברים שחורים בלתי־חמושים, שהיקפה הולך וגדל בשנים האחרונות. טענתה של מקגינלי היא שתופעה זו אינה פועל יוצא רק מהבדלי גזע ומעמד חברתי, אלא נובעת גם מעניינים שבמגדר, ובפרט מההתנגשות בין הגבריות המאפיינת אזרחים שחורים עניים לבין הגבריות המאפיינת שוטרים לבנים. באמצעות שימוש בתיאוריה הרב־ממדית של גברויות, מקגינלי עומדת על מרכזיותו של היסוד הגברי בהתהוות התופעה, ומפנה זרקור לעבר שורה חדשה של אמצעים למיגורה.

המאמר השני בגיליון הוא מאמרו של פרופ' בנימין שמואלי, העוסק בסוגיה של גברים מסורבי גט. ברוב המקרים סרבנות גט מתרחשת כאשר גבר מסרב לתת גט לאשתו, אולם לעיתים האישה היא שמסרבת לקבל את הגט מבעלה. שמואלי סוקר את תופעת סרבנות הגט הנשית, מנתח את ההבדלים בינה לבין סרבנות הגט הגברית, ומניח תשתית תיאורטית למיסוד "עילת תביעה גברית" בגין סרבנות גט נשית. מסקנתו היא שחרף הפגיעה הפחותה הטמונה בסרבנות גט מצד האישה, להבדיל מסרבנות גט מצד הבעל, יש מקום להתיר לגברים מסורבי גט להגיש תביעה כספית בגין נזקיהם. שמואלי מציע מודלים אחדים לקביעת היקף הפיצוי הרצוי, אשר נגזרים מהמטרות הכלליות של דיני הנזיקין ורגישים למאפיינים הספציפיים של בני־הזוג כמו־גם לאופן שבו רצוי שהמשפט יעצב את התנהגותם.

המאמר השלישי בגיליון הוא מאמרו של ד"ר אריאן רנן־ברזילי ושרילי יוסרי. מאמר זה מבקש להמשיג את התופעה החברתית של אלימות כלכלית בתוך המשפחה ולנתח באמצעות כלים תיאורטיים מתחום לימודי הגברויות, באופן התורם להבנת האלימות הכלכלית לא רק כאמצעי שליטה של גברים בנשים, אלא גם כתופעה הנוצרת מתוך הבניה חברתית של גברים כתוקפניים וכמופקדים העיקריים על כלכלת המשפחה. על בסיס הניתוח התיאורטי של הסוגיה, הכותבות מבקשות להציע סעדים משפטיים למיגורה של תופעת האלימות הכלכלית במשפחה. לצד זאת הכותבות טוענות כי אין להסתפק בניתוח התופעה מפרספקטיבה של לימודי גברויות, במנותק מהתוכנות ומהתיאוריות הפמיניסטיות. לדידן, ניתוח כזה עלול לעצור בעצם הבנת התופעה, או חמור מכך – בהצדקתה מכוח אותן הבניות חברתיות, תוך אי־התייחסות לנזק שהיא גורמת, על־פירוב לנשים. הכותבות מציעות קריאה אינטגרטיבית ותלוית־הקשר של היחס בין לימודי הגברויות לבין התיאוריות הפמיניסטיות, כאמצעי להגברת השוויון המגדרי.

המאמר הרביעי בגיליון הוא מאמרו של פרופ' יעל השילוני־דולב ופרופ' צבי טריגר, העוסק בסוגיית ההולדה מזרעם של גברים שהלכו לעולמם. לטענת הכותבים, במקרים שבהם אין דרך להתחקות אחר רצון המת המפורש בסוגיה, המשפט הישראלי בוחר להניח "רצון משוער" של המת בהולדה מזרעו לאחר מותו. מדיניות זו משקפת ערכים פטריארכליים, קהילתיים ופרונטליסטיים, ומבוססת על תפיסה תרבותית של "אבהות" כהורות לא־פעילה שעיקרה הוא קשר גנטי. המאמר מצביע על פער עמוק בין אותו "רצון משוער" לבין רצונותיהם של גברים כפי שהם מדווחים עליהם בעודם בחיים. זאת, באמצעות ראיונות־עומק שנערכו עם 14 גברים, כמו־גם ניתוח גוף פסיקה רלוונטי.

את הגיליון חותמת ביקורת הספרים של פרופ' שולמית אלמוג, המספקת זווית הסתכלות ייחודית על היחס שבין ספרות, משפט וגבריות. אלמוג מנתחת, באופן עשיר ומעמיק, שני ספרים עיוניים הנוגעים בקשר שבין ספרות לגבריות: אסופת המאמרים AMERICAN GUY; Masculinity in American Law and Literature בעריכת סול לבמור ומרתה נוסבאום;

וספרה של בוני מאן SOVEREIGN MASCULINITY: GENDER LESSONS FROM THE WAR ON TERROR. לצידם הביקורת עוסקת גם בייצוגי גבריות ביצירות ספרותיות, ובעיקר בספריה של הרפר לי אל תיגע בזמיר וניצב כל הלילות. במסגרת הביקורת אלמוג עוסקת בשאלות כגון: מהי גבריות? באילו דרכים הספרות מבנה את תפיסות הגבריות המקובלות בחברה ומשפיעה עליהן? האם המשפט מתקף תפיסות מסוימות של גבריות ודוחק אחרות הצידה? ומה הקשר בין תפיסות של גבריות לבין תפיסות של ריבונות ולאומיות? כפי שניתן לראות, מאמרי הגיליון מגוונים מבחינת נושאים וכלי המחקר שבבסיסם. מכיוון שהעיסוק המחקרי במשפט וגבריות בישראל נמצא בחיתוליו, יש בבחירתנו בנושא משום קריאה והזמנה לפעולה מחקרית דחופה, ולא יומרה להציג שדה מחקר בשל ועשיר. באופן דומה, המאמרים המוצגים בגיליון זה מהווים רק דוגמות לעושר הרב הטמון בחקר הממשקים שבין המשפט לגבריות, ולא מניפה פנורמית של תחום שמיצה את עצמו. נהפוך הוא, סוגיות מרכזיות בקשר לגבריות ומשפט – בהקשרים של שוק העבודה בשכר, של מיניות, של פעילות פוליטית ושל השירות הצבאי – אינן מיוצגות בגיליון זה, והעדרן מעיד על הלקונה הגדולה בתחום זה בישראל. במבט צופה פני עתיד אנו מקווים שגיליון זה ישמש זרז להעלאת המודעות לחשיבותו של חקר הגבריות במשפט, ולהמשך העמקת המחקר בו בישראל.

דפנה הקר, עורכת ראשית
אלעזר וייס, חגי פורת ואוראל שריקי בן צבי, עורכים

